

ВІДГУК

офіційного опонента

**кандидата юридичних наук, доцента, старшого дослідника, заступника
завідувача відділу приватного права і процесу Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака**

Національної академії правових наук України

Гетманцева Максима Олександровича

на дисертаційну роботу Кожевнікової Аліси Вікторівни

**«Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах
сталого розвитку»,**

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 08 «Право»

за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. В умовах розвитку інформаційних технологій поява нових надійних та багатофункціональних систем надають нові можливості для переходу від часткової незалежної автоматизації різними розробниками окремих ділянок роботи судових організацій до комплексних рішень та універсальних форматів даних, що забезпечують безперервні інформаційні потоки між судами. В такій системі будь-яка інформація може бути введена та використана на будь-якому робочому місці, де санкціоновано відповідний рівень доступу, а в умовах воєнного стану характеризується актуальністю та має вагоме теоретичне та практичне значення, про що авторка переконливо вказує у вступній частині свого наукового дослідження.

При цьому, як відзначається у Основних засадах розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки, Україна має власну історію розвитку базових засад інформаційного суспільства: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років минулого століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних

технологій і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення. Проте, в наш час запровадження електронних засобів комунікації та технологій спирається більше на зарубіжний досвід та напрацювання іноземних юристів-практиків, тому зазначені обставини зумовлюють визнання теми дисертаційного дослідження Кожевнікової А. В. актуальною та важливою з теоретичної та практичної точок зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження Кожевнікової А.В. повністю узгоджується зі Стратегією розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021-2025 р.р. та передбачає досягнення цілей Сталого розвитку ООН, враховує Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 року № 386-р, Концепцію побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженої Наказом ДСА України № 168 від 13 квітня 2018 р.; Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Дисертаційна робота Кожевнікової Аліси Вікторівни є ґрунтовним науковим дослідженням теоретичних та практичних проблем правового регулювання та практичного застосування у сфері електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі. Дисертанткою на належному науково-теоретичному рівні обґрунтовано положення, які становлять наукову новизну, а також висновки та рекомендації дисертаційного дослідження.

Методологічну основу дослідження становить система філософських, загальнонаукових і спеціально-правових методів пізнання. У дисертаційному дослідженні застосовано діалектичний метод, що дозволило дисертантці пізнати необхідність впровадження нових сучасних електронних технологій у цивільний та виконавчий процес. Також діалектичний метод сприяв всебічному дослідженню нормативно-правового механізму електронних технологій у

цивільному та виконавчому процесі, взаємообумовленості з сучасним станом існування, розвитку суспільних відносин (підрозділи 1.3; 2.3).

Системний метод використано при систематизації та дослідженні генези становлення та розвитку електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі (підрозділ 1.3). Формально-юридичний метод використовувався для з'ясування поняття та сутності електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі (підрозділ 1.2). Метод теоретико-правового моделювання застосовано, щоб виявити недоліки правового регулювання досліджуваної сфери та сформулювати конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення положень національного законодавства у сфері застосування електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі (підрозділ 2.3).

Авторкою також застосовано логіко-аналітичний метод (підрозділ 4.1; 4.2), компаративістичний метод (підрозділ 1.1) та метод правового експерименту (підрозділ 4.2).

Емпіричну базу дисертаційного дослідження склали результати аналізу міжнародних правових актів, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини. Загалом, новизна та висновки, що подані на захист, є достатньо обґрунтованими та відзначаються належним ступенем науковості й практичності.

Ознайомлення зі змістом дисертації та наукових публікацій авторки дає підстави для висновку про високий науковий рівень підготовки, досягнення поставленої мети та розв'язання завдань, відповідно до тематики дослідження.

Мета дисертаційного дослідження - визначення теоретико-правових засад використання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесах та їх практичної реалізації в умовах сталого розвитку та обґрунтування способів і напрямів розвитку та удосконалення законодавства в цих сферах - досягнута.

При цьому в достатній мірі виконані всі поставлені у дисертаційному дослідженні завдання: досліджено процесуально-правовий розвиток електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі у світлі цілей сталого розвитку; здійснено аналіз стану розробки процесуально-правової категорії електронних

технологій у цивільному та виконавчому процесі; окреслено розвиток законодавчої бази у сфері електронних технологій; визначено недоліки у правозастосуванні щодо використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та надано пропозиції щодо їх вирішення; проведено дослідження нормативно-правового регулювання електронних доказів, електронних судових викликів та повідомлень учасників цивільного процесу, фіксування судового засідання технічними засобами та його проведення у режимі відеоконференції; вивчено проблемні питання, що виникають у роботі автоматизованої системи виконавчого провадження та запропоновано шляхи їх вирішення; вивчено прогалини, що існують при автоматизованому арешті коштів боржника та запропоновано шляхи їх усунення; досліджено зарубіжний досвід правового регулювання електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі; з'ясувано проблемні питання практичної реалізації штучного інтелекту та технології блокчейн у цивільному процесі України, ризики та переваги їх застосування; запропоновано необхідні зміни до законодавства, які слід запровадити для покращення ефективності цивільного судочинства та виконавчого провадження.

Отже, можна зробити висновок про те, що поставлені у дисертаційному дослідженні наукові завдання виконано, а дисертанткою опановано необхідні для наукового ступеня доктора філософії кваліфікаційні компетенції.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості та відзначаються самостійністю.

Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам щодо оформлення. Дисертація Кожевнікової А. В. є цілісним, завершеним науковим дослідженням. Її зміст характеризується структурованістю, що відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертації та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Дисертація має необхідні структурні елементи: анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, чотири розділи, які містять дванадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел (285 найменувань на 34 сторінках) та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких основного тексту - 181 сторінка.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів. Дисертація Кожевнікової А.В. є завершеним комплексним дослідженням застосування електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку України, що дозволить покращити доступ до правосуддя та до примусового виконання рішень, зробити цивільний та виконавчий процеси більш ефективнішими та прозорими.

По-перше заслуговує на увагу підхід авторки, за якого здійснено комплексне системне дослідження особливостей реалізації електронних технологій у розрізі двох компонентів науки цивілістичного процесу - у цивільному процесі та виконавчому процесі, що слідує один за одним та пов'язані спільною правовою метою, для виявлення прояву застосування електронних технологій як в ході захисту судом порушеного суб'єктивного права, так і в ході його реального відновлення органами та особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (стор. 25).

Це дозволило прослідкувати використання електронних технологій у цивілістичному процесі - з моменту звернення особи до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права до моменту фактичного виконання судового рішення державним чи приватним виконавцем, ухваленого за результатами розгляду цивільної справи.

Заслуговує на підтримку висновки авторки про виокремлення правових засад електронних технологій у цивільному судочинстві шляхом закріплення їх у ЦПК України та низці підзаконних нормативних актів, від електронних

технологій виконавчого процесу, унормування яких здійснено в Законі України «Про виконавче провадження» та іншому профільному законодавстві. Дисертантка справедливо стверджує, що електронні технології у цивільному та виконавчому процесах хоча й взаємодіють між собою, але, з іншого боку, мають різну правову природу, що у правовому аспекті дозволяє виокремлювати їх за певними елементами: за призначенням, за видами електронних технологій, обсягом та навіть колом користувачів тощо.

Цей висновок також міститься у дисертаційному дослідженні і, не зважаючи на те, що він не віднесений авторкою до кола положень наукової новизни та не досить конкретизований у роботі, втім має вагоме значення для судової та виконавчої практики. Так, електронні технології у цивільному судочинстві та при виконанні судових рішень різняться, до Єдиного реєстру боржників можуть потрапити не обов'язково учасники цивільної справи, а більш широке коло осіб, а виконавці взагалі використовують у своїй процесуальній діяльності і притаманний цивільному процесу Електронний суд, і Єдиний реєстр боржників, до того ж можуть стати учасниками цивільного процесу у разі оскарження їх дій, рішень або бездіяльності у виконавчому провадженні, яке виконують.

По-друге, вбачається доцільним обґрунтування науково-теоретичної конструкції поняття «електронних технологій у цивільному та виконавчому процесі» з урахуванням оновленого змісту цивільного процесуального законодавства та законодавства про виконавче провадження (стор. 25-26). Така пропозиція є слушною та своєчасною, адже використання такого узагальнюючого поняття обґрунтоване все більш зростаючим обсягом понять у цивільному процесуальному законодавстві та законодавстві про виконавче провадження або у профільних законопроектах, де законодавець вживає означення “електронні” чи “електронний”, до прикладу в цивільному процесі - електронна справа, електронні докази, електронний розгляд справи, електронне судове рішення, електронний суд, та у виконавчому процесі - «електронні реєстри та бази даних», «електронні гроші», «електронний гаманець».

По-третє, заслуговує на увагу підхід автора. що у процесуально-правовому вимірі концепт електронних технологій впливає на правосуддя у таких напрямках: 1) модернізація правил доказування із урахуванням сучасних електронно-інформаційних технологій, що застосовуються судом та учасниками справи 2) зміна ролі суду - у контексті загальної тенденції сервісної держави зміщується у площину, де суд є надавачем послуг, а учасники справи (користувачі ЄСІТС) - їх споживачами (стор. 26).

Слід погодитись із тим, що цивільна процесуальна форма потребує коригування у бік спрощення, а широке застосування електронних технологій у цивільному процесі безспірно потягне зміну правил доказування, що мають бути адаптовані відповідно до нових процесуальних правил та процедур.

По-четверте, вбачається аргументованим застосування «штучного інтелекту» у виконавчому процесі, що полягатиме у переході до повної автоматизації процесу примусового виконання судового рішення або рішення іншого органу за блоком виконавчих документів про стягнення боргів (стор. 27). Авторка вірно відзначає на недостатність автоматизованого арешту коштів боржника, що потребує ще й автоматизованого списання арештованих коштів.

Елементи наукової новизни сформульовані достатньо повно, а їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Відповідність тексту дисертації вимогам академічної доброчесності.

Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій дисертантки, фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційне дослідження Кожевнікової А.В є самостійним, розгорнутим дослідженням, результати якого мають теоретичне і практичне значення та оприлюднені у відповідних публікаціях. В дисертаційній роботі А.В.Кожевнікової не виявлено ознак академічного плагіату.

Наукове та практичне значення дисертаційного дослідження.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів виявляється у тому, що викладені у дисертаційному дослідженні положення в подальшому можуть бути

використані у науково-дослідній сфері, у правотворчій діяльності та правозастовуванні. Також напруження дисертантки можуть бути використані у освітньому процесі при викладанні дисциплін «Цивільний процес», «Електронний суд», «Виконавче провадження».

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, належною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях Кожевнікової А.В. у фахових наукових виданнях України, міжнародних базах даних, в опублікованих тезах доповідей дисертантки на низці наукових заходів, частина із яких мала міжнародний характер.

Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації, відображено у 7 наукових публікаціях, з яких 4 опубліковано в журналах, що входять до переліку фахових наукових видань України, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України (категорія Б), 1 стаття у міжнародній базі даних Web of science, 1 стаття у періодичному науковому виданні інших держав, які входять до ОЕСР та/або Європейського Союзу, 1 стаття – у іншому електронному науковому виданні та 10 тез на науково-практичних заходах.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на всеукраїнських та міжнародних наукових заходах.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Утім, як і будь-яке дисертаційне дослідження, що відзначається авторським, творчим підходом, дисертаційне дослідження Кожевнікової А.В. не позбавлене дискусійних аспектів або потребує певних уточнень чи коригувань. Хотілося б звернути увагу щодо наступного:

1. У другому пункті наукової новизни (стор. 25) і далі по тексту дисертаційного дослідження авторкою зазначається, що «запропоновано концепцію, яка передбачає послідовний цілісний процес впровадження електронних технологій у цивільний та виконавчий процес, що складається з

трьох етапів...». При цьому, автор в роботі обмежується аналізом лише першого з наведених етапів, не пояснивши причини залишення поза увагою двох інших етапів у дисертаційному дослідженні або необхідності їх виділення.

Дозволимо собі припустити, що серед причин такого підходу може бути і загальна очевидність запропонованих етапів, наприклад, зміст третього етапу передбачає зворотній зв'язок як інтеграцію електронних технологій у цивільний та виконавчий процеси, але - що очевидно - вони і так є достатньо інтегрованими, і це визнає сам автор (стор. 112). У цілому, хотілося б звернути увагу на формулювання «перший етап характеризується удосконаленням електронних технологій...» (стор. 25), адже в контексті дослідження, проведеного у сфері юриспруденції, доцільніше, з нашої точки зору, було б зосередитись на удосконаленні нормативно-правового регулювання використання електронних технологій у цивілістичному процесі або запропонувати новий юридичний механізм діджиталізації певного інституту цивільного чи виконавчого процесу, аніж констатувати загальновідому потребу в удосконаленні цифрових інструментів, якими держава продовжує оперувати навіть в умовах воєнного стану.

2. У пункті четвертому наукової новизни (стор. 26) авторка наголошує, що у дисертаційному дослідженні розкрито системну модель електронних технологій у цивільному та виконавчому процесах, що розглядаються у трьох вимірах: 1) процесуально-правовому, 2) технологічному, 3) безпековому. При цьому знову ж досліджується в дисертаційному дослідженні лише перший вимір, а всі решта залишились поза увагою в контексті їх нормативно-правового регулювання та взаємодії між собою (вони ж не можуть використовуватися виокремлено). Такий підхід потребує додаткового обґрунтування автором, адже практична реалізація жодної моделі електронних технологій не може реалізовуватись фрагментарно, у відриві від інших вимірів, а галузь знань 08 «Право» дозволяє досить ґрунтовно дослідити як безпековий прояв (третій вимір запропонованої автором моделі) правозастосування будь-якого цифрового процесу, так і нормативно

скоординувати технологічні аспекти (другий вимір запропонованої автором моделі) задіяння діджиталізації до будь-якої процедури.

Разом з тим, висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є рекомендаційними та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю висновків, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертаційне дослідження Кожевнікової Аліси Вікторівни на тему «Електронні технології у цивільному та виконавчому процесі в умовах сталого розвитку», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 р.

За результатами публічного захисту Кожевнікова Аліса Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Заступник завідувача відділу

приватного права та процесу

Науково-дослідного інституту

приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака

Національної академії правових наук України,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший дослідник

Гетманцев М. О.

Максим ГЕТМАНЦЕВ

Тетяна ПАРТОВИЧ